

Konstytucja 3 Maja - próba reformy państwa w obliczu groźby jego unicestwienia

Konstytucja 3 Maja 1791 roku, której jej twórcy nadali tytuł Ustawy Rządowej, stanowi jeden z najważniejszych i najbardziej dramatycznych momentów w dziejach Polski. Uchwalona pod koniec XVIII wieku, była próbą modernizacji ustroju polityczno-społecznego państwa szlacheckiego, które w tym czasie znajdowało się w stanie zaawansowanego rozkładu politycznego i społecznego, znajdując się jednocześnie pod silnym naciskiem ościennych mocarstw, zwłaszcza Prus, budujących wówczas swoją mocarstwową pozycję w Europie. Polska konstytucja, jako pierwsza w Europie i druga na świecie (po konstytucji Stanów Zjednoczonych z 1787 roku) była nowoczesną, spisaną ustawą zasadniczą (materialną). Była ona nie tylko nadrzędnym aktem prawnym, ale także wyrazem głębokiej determinacji oświeceniowych elit intelektualnych i patriotycznych Rzeczypospolitej dążących do naprawy i modernizacji jego ustroju politycznego i społecznego (ograniczenie jego charakteru stanowego). Rozprawka ta przeanalizuje genezę tego niezwykłego dokumentu,

jego główne postanowienia oraz dalekosiężne, a zarazem tragiczne skutki, jakie wywarł on na losach Polski.

Geneza Konstytucji 3 Maja – W obliczu upadku państwa

W XVIII wieku Rzeczpospolita Obojga Narodów funkcjonowała jako państwo o niezwykle słabej władzy centralnej. System tzw. „złotej wolności szlacheckiej” doprowadził do anarchii, w której podstawową rolę odgrywało *liberum veto*– możliwość zerwania sejmku przez jednego posła. Sparaliżowane organy państwowe nie były w stanie prowadzić suwerennej polityki wewnętrznej ani zagranicznej. Dodatkowo, po I rozbiore Polski w 1772 roku, Rzeczpospolita stała się faktycznie protektoratem Rosji, a caryca Katarzyna II z zadowoleniem patrzyła na polski bałagan, używając go jako pretekstu do ingerencji.

Sejm Czteroletni (1788–1792)

Uchwalenie konstytucji nie było wydarzeniem nagłym, lecz kulminacją kilkuletnich prac Sejmu Wielkiego, zwołanego w październiku 1788 roku. Sytuacja międzynarodowa sprzyjała Polakom – Rosja była zaangażowana w wojnę z Turcją (od 1787 r.) oraz Szwecją, co ograniczyło jej możliwości ingerencji w sprawy polskie. W dodatku plany reform ustrojowych w Polsce uzyskały pozorne poparcie ze strony Prus, które dążyły do wywołania kolejnego kryzysu (po konfederacji barskiej 1768-1772) w relacjach Rzeczpospolitej z Rosją, aby tę ostatnią nakłonić do kolejnego, drugiego już, rozbioru. To właśnie wtedy, w tych chwilowo sprzyjających okolicznościach, grupa świątłych patriotów, w tym Ignacy Potocki i Hugo Kołłątaj, zaczęła dążyć do gruntownej reformy ustrojowej.

Rola króla Stanisława Augusta Poniatowskiego

Kluczową rolę w procesie tworzenia tekstu konstytucji odegrał król, Stanisław August Poniatowski. Mimo że w początkach panowania kojarzony był z uległością wobec Rosji, w okresie Sejmu Wielkiego aktywnie połączył siły swojego obozu z obozem patriotycznym (z Hugonem Kołłątajem na czele) włączył się w prace nad reformami, widząc w nich ostatnią

szansę na ratowanie państwa. 4 grudnia 1790 roku doszło do kluczowego porozumienia między królem a obozem patriotycznym, co pozwoliło na uchwalenie Ustawy Rządowej.

Główne Postanowienia Ustawy Rządowej

Konstytucja 3 Maja została przyjęta w atmosferze tajemnicy i zamachu stanu, by uniknąć interwencji przeciwników reform, w tym rosyjskiej ambasady i sprzeciwu posłów konserwatywnych, zwolenników republiki szlacheckiej. Uchwalono ją pod ich nieobecność (wyjechali z Warszawy na święta Wielkanocy) poprzez aklamację, która odbyła się na Zamku Królewskim w Warszawie, po siedmiogodzinnej, burzliwej debacie. Dokument wprowadzał rewolucyjne zmiany: zniesiono wolną elekcję, która była źródłem chaosu i obcych ingerencji. Dziedziczny tron polski po śmierci Stanisława Augusta miał przypaść dynastii saskiej (Fryderykowi Augustowi); zniesiono *liberum veto*, wprowadzono zasadę głosowania w sejmie większością głosów, co przywróciło sejmowi zdolność do wypełniania zadań władzy ustawodawczej. Konstytucja wprowadzała nowoczesny podział władzy państwowej na władzę ustawodawczą (dwuizbowy parlament), wykonawczą (Król i Straż Praw, czyli radę ministrów) oraz sądowniczą, spoczywającą jednak nadal w rękach sądownictwa stanowego, choć z obietnicą jego ograniczenia w przyszłości.

W sferze reform społecznych, konstytucja obiecywała objęcie chłopów opieką prawną państwa, poprzez zniesienie sądownictwa patrymonialnego (dziedzica) nad chłopem i zastąpienie go sądownictwem państwowym. W sposób oczywisty miało na celu ochronę poddanych chłopów przed wyzyskiem. Wprowadzono również częściowe zrównanie praw mieszczan ze szlachtą. Dotyczyło ono mieszczan miast królewskich, którzy uzyskali reprezentację w sejmie (24 tzw. plenipotentów) oraz szereg przywilejów szlacheckich, w tym prawo do nabywania dóbr ziemskich poza obszarem miasta lokacyjnego..

Ponadto podtrzymano wcześniejsze decyzje o zwiększeniu liczebności armii do 100 tys. żołnierzy (choć ostatecznie ograniczono ją do 60 tyś.), co miało zapewnić obronę suwerenności państwa. Na utrzymanie armii przeznaczono dochody ze stałych podatków płaconych przez szlachtę i duchowieństwo (wcześniej nieliczna armia licząca ok. 18 tyś. żołnierzy utrzymywana była głównie z wpływów pochodzących z domeny królewskiej i uchwalanych *ad hoc*, gdy zachodziła potrzeba, jednorazowych podatków przeznaczanych na powiększenie armii).

W konstytucji potwierdzono również pozycję katolicyzmu jako religii panującej, przy jednoczesnym zapewnieniu tolerancji dla innych wyznań.

Skutki Uchwalenia Konstytucji 3 Maja

Uchwalenie konstytucji wywołało ogromny entuzjazm wśród części społeczeństwa, zwłaszcza mieszczaństwa i części szlachty w Warszawie. Jednakże, konserwatywna część magnaterii o szlachty, której Konstytucja odebrała przywileje (m.in. prawo do zrywania sejmów, sprzeciwiania się królowi poprzez organizowanie konfederacji), zawiązała w 1792 r. w pogranicznym miasteczku Targowica konfederację przeciwko uchwalonej konstytucji. Konfederacja targowicka była aktem zdrady narodowej, w którym magnaci prosili carycę Katarzynę II o pomoc w obaleniu Konstytucji 3 maja.

Wojna w obronie Konstytucji (1792)

Caryca Katarzyna **zakończywszy** wojnę z Turcją, natychmiast zareagowała na reformy w Rzeczypospolitej, postrzegając silną Polskę jako zagrożenie dla swoich interesów. Przyjęła apele targowiczian i wykorzystała je jako pretekst do interwencji w Polsce. Wiosną 1792 roku wojska rosyjskie wkroczyły do Polski. Pomimo heroiczných walk (m.in. bitwa pod Zieleńcami, bitwa pod Dubienką) i patriotycznej postawy wojska, Rzeczypospolita, mając znacznie słabszą armię niż przewidywano w reformach, przegrała wojnę, zwłaszcza że król Stanisław August ostatecznie przystąpił do konfederacji targowickiej, łamiąc ducha obrońców Konstytucji.

II rozbiór Polski (1793)

Konstytucja 3 Maja paradoksalnie przyspieszyła koniec istnienia państwa. Prusy, które początkowo zdawały się wspierać Polskę, nawet zawarły z nią sojusz, w decydującej chwili opuściły ją i nakłoniły Rosję do dokonania II rozbioru Polski, który nastąpił w 1793 roku. Utracono ogromne połacie ziem, ponad 200 tys. km kwadratowych, a Rzeczypospolita stała się państwem kadłubowym, pozostającym kompletnie na łasce Rosji.

Konstytucja jako dziedzictwo i symbol

Mimo iż Konstytucja 3 Maja obowiązywała krótko (faktycznie została unieważniona przez targowiczán), jej znaczenie było ogromne. Stała się później inspiracją dla późniejszej konstytucji Księstwa Warszawskiego, a następnie Królestwa Polskiego (tzw. Kongresowego 1815-1830). Stała się w ten sposób symbolem dążenia Polaków do niepodległości i nowoczesności. Dzień 3 Maja został ustanowiony świętem narodowym już dwa dni po uchwaleniu dokumentu. W okresie zaborów (1795–1918) Konstytucja przypominała Polakom, że ich przodkowie byli w stanie stworzyć demokratyczne i nowoczesne państwo, co podtrzymywało ducha narodowego.

Uchwalenie Konstytucji 3 Maja było aktem o charakterze epokowym, wyprzedzającym swoje czasy. Była to desperacka, ale przemyślana próba ratowania Rzeczypospolitej przed ostatecznym rozpadem i uzależnieniem. Choć pod względem politycznym skutki były tragiczne – Konstytucja stała się pretekstem do II rozbioru i wojny – to jej wartość historyczna i symboliczna jest nie do przecenienia. Ustawa Rządowa udowodniła, że polskie elity intelektualne potrafiły zdiagnozować wady swojego systemu i zaproponować nowoczesne rozwiązania oparte na zasadach Oświecenia. Jest ona trwałym pomnikiem polskiej myśli politycznej i determinacji w walce o wolność.

KONSTYTUCJA 3 MAJA 1791

ROLA KRÓLA STANISŁAWA AUGUSTA PONIATOWSKIEGO

 Kluczową rolę w procesie tworzenia tekstu konstytucji odegrał król, **Stanisław August Poniatowski**. Mimo że w początkach panowania kojarzony był z uległością wobec Rosji, w okresie Sejmu Wielkiego aktywnie połączył siły swojego obozu z obozem patriotycznym (z Hugonem Kołłątajem na czele) i włączył się w prace nad reformami, widząc w nich ostatnią szansę na ratowanie państwa.

 4 GRUDNIA 1790 ROKU + doszło do kluczowego porozumienia między królem a obozem patriotycznym, co pozwoliło na uchwalenie **USTAWY RZĄDOWEJ**.

KONSTYTUCJA — 3 MAJA — 1791

GŁÓWNE POSTANOWIENIA USTAWY RZĄDOWEJ

WZMOCNIENIE WŁADZY PAŃSTWA

- Zniesiono wolną elekcję – tron polski miał dziedziczyć dynastia saska (Fryderyk August).
- Zniesiono liberum veto.
- Wprowadzono zasadę głosowania większością głosów w sejmie, co przywróciło zdolność do stanowienia prawa.

PODZIAŁ WŁADZY

Wprowadzono nowoczesny podział władzy na:

- władzę ustawodawczą – dwuizbowy parlament (Sejm i Senat)
- władzę wykonawczą – Król i Straż Praw (rada ministrów)
- władzę sądowniczą – sądy stanowe, z obietnicą ich ograniczenia w przyszłości.

REFORMY SPOŁECZNE

- Chłopi objęli opieką prawną państwa: zniesiono sądownictwo patrymonialne dziedziczne i wprowadzono sądownictwo państwowe – ochrona przed wyzyskiem.
- Częściowe zrównanie praw mieszczan ze szlachtą: mieszczanie miast królewskich uzyskali 24 plenipotentiów w sejmie oraz prawa szlacheckie, w tym prawo do nabywania dóbr ziemskich poza obszarem miasta lokacyjnego.

SILNA ARMIA – GWARANCJA NIEPODLEGŁOŚCI

Podtrzymano decyzję o zwiększeniu armii do 100 tys. żołnierzy (ostatecznie do 60 tys.), aby zapewnić obronę suwerenności państwa.

Na utrzymanie armii przeznaczono dochody ze stałych podatków płaconych przez szlachtę i duchowieństwo.

Wcześniej nieliczna armia (ok. 18 tys.) utrzymywana była głównie z dochodów domeny królewskiej i jednorazowych podatków uchwalanych ad hoc.

RELIGIA I TOLERANCJA

Potwierdzono pozycję katolicyzmu jako religii panującej, przy jednoczesnym zapewnieniu tolerancji dla innych wyznań.

UMOCNIENIE PAŃSTWA I PRAWA

Konstytucja miała na celu naprawę Rzeczypospolitej, wzmocnienie władzy państwowej, poprawę sytuacji mieszkańców oraz uniezależnienie kraju od obcych wpływów.

BYŁA PIERWSZĄ W EUROPIE I DRUGĄ NA ŚWIECIE NOWOCZESNĄ KONSTYTUCJĄ!

USTAWA RZĄDOWA.
PRAWO UCHWALONE.
Dnia 3. Maja, Roku 1791.

KONSTYTUCJA 3 MAJA – WIELKIE DZIEŁO REFORM, NADZIEJA NA LEPSZĄ PRZYSZŁOŚĆ POLSKI. PAMIĘTAJMY O ODWAŻNYCH, KTÓRZY MIELI ODWAŻĘ ZMIENIĄĆ RZECZPOSPOLITĄ!

KONSTYTUCJA — 3 MAJA —

PRÓBA RATUNKU DLA OJCZYZNY

W XVIII wieku Rzeczpospolita Obojga Narodów funkcjonowała jako państwo o niezwykle słabej władzy centralnej.

Sparaliżowane organy państwowe nie były w stanie prowadzić suwerennej polityki wewnętrznej ani zagranicznej.

KATARZYNA II
z zadowoleniem patrzyła na polski bałagan, używając go jako pretekstu do ingerencji.

I ROZBIÓR POLSKI 1772

Po I rozbiore Polski w 1772 roku, Rzeczpospolita stała się faktycznie protektorem Rosji.

PRUSY ROSJA
AUSTRIA

„ZŁOTA WOLNOŚĆ SZLACHECKA”

System tzw. „złotej wolności szlacheckiej” doprowadził do anarchii, w której podstawową rolę odgrywało liberum veto – możliwość zerwania sejmu przez jednego posła.

LIBERUM VETO
Jedno słowo jednego posła mogło zerwać obrady sejmu i unieważnić wszystkie podjęte decyzje.

